

ILM FAN XABARNOMASI

Ilmiy elektron jurnali

UMUMTA'LIM MUASSASALARINI BOSHQARISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALAR (AQSH, YAPONIYA MISOLIDA)

Ibadullayev Anvar Kamiljonovich
Oriental universiteti
“Ta’lim menejmenti” magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ta’lim muassasasini boshqarish mexanizmini AQSH va Yaponiya tajribalari nuqtayi nazaridan qaralgandagi holati haqida ma’lumotlar aks etgan.

Kalit soʻzlar: menejer, rahbar, xodimlar, Yaponiya, AQSH, mexanizm

Abstract: This article contains information about the state of the management mechanism of the educational institution from the perspective of the US and Japanese experiences.

Key words: manager, leader, employees, Japan, USA, mechanism

An’anaga ko’ra, qadim zamonlardan boshlab yapon jamiyati o’zaro bog’liqlik munosabatlari asosida qurilgan. Binobarin, o’z safdoshlari oldidagi burchini bajarish, uning mavjud ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o’rni va rolini bilish va shunga mos ravishda bu fazilatlarni tarbiyalash yo’llari kabi muammolar faylasuflarning e’tiborini tortgan.

Umumiy o’zaro bog’liqlik va uyg’unlik yapon jamiyati qurishning asosiy tamoyillari bo’lib, boshqa odamlar bilan hamjihatlikda harakat qilish qobiliyati ta’limning asosiy vazifasi hisoblangan. Yaponiyada birinchi boshlang’ich maktablar VI asrda ijtimoiy-madaniy markazlar rolini o’ynagan buddistlar ibodatxonasi monastirlarida paydo bo’lishni boshlagan. O’rta asrlarda Yaponiyada ta’limning maqsadlari quyidagicha ifodalangan: “Olim bo’lgandan keyin ravon o’qish va qomusiy bilimga ega bo’lishning hojati yo’q. Sadoqat, hurmat va ishonchning bir qator tamoyillarini o’rganish kifoyadir. Chuqur bilim va adabiy yutuqlarga tarbiya orqali yetishish muhimdir”1.

Ko’p jihatdan tarbiya va ta’limning ustuvor roli an’anasi bugungi kunda ham saqlanib qolmoqda. VII asr boshlarida ta’lim to’g’risidagi qonun hujjatlari qabul qilindi, bu esa poytaxt va viloyatda umumta’lim maktablari tizimini yaratishga asos bo’ldi. Ularda yuqori tabaqadagi o’quvchilar xitoy klassikasi, falsafa, qonunlar, tarix va matematika fanlarini o’rgandilar. Bunday maktablar XIII asrgacha, ya’ni feodal tarqoqlikning boshlanishigacha mavjud bo’lgan. O’sha davrdagi yirik feodallar o’z mulklarida shaxsiy maktablari tashkil etib, ularda o’quvchilarni ritsarlik ta’limi, harbiy ishlar, mumtoz adabiyot va odob-axloqni o’rgatishgan. Oddiy xalq ta’limi mehnat ko’nikmalarini shakllantirishga o’tkazildi va ta’lim shintoizm ibodatlari yordamida amalga oshirildi. Savdo va hunarmandchilikning rivojlanishi XVII asr o’rtalarida hunarmandlar, kambag’al samuraylar va boy dehqonlarning farzandlari uchun savod o’rgatish, hisob-kitob va qo’l mehnatini o’rgatish uchun ibodatxona maktablari (tarakoya) yaratilishiga olib keldi.

XIX asrning o’rtalariga kelib kapitalizmning jadal rivojlanishi aholining ta’lim darajasini oshirishni talab qildi. Tugallanmagan burjua Meydzi inqilobidan keyin maktab ta’limining yagona markazlashgan tizimini yaratish tamoyillarini belgilovchi qonunlar qabul qilindi.

1 Rudneva E.I., Semiletov S.S. Yaponiya o’rta maktabida kasbiy yo’nalish // Pedagogika. - 2005 yil - 4-son.

Jamiyatning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari doimo Yaponiya ta'lim tizimini rivojlantirish uchun rag'batlantiruvchi omil bo'lib xizmat qilgan. Har doim biror narsada, shu jumladan Rossiyada (u ko'p jihatdan hech qachon erisha olmagan, kutilmaganda o'zining ko'plab yutuqlarini yo'qotmaguncha) kimdir bilan uchrashish 10 kerak edi. Shunday qilib, jamiyatning faoliyati, go'yo, har doim "mayoq nuri bo'ylab" ketadigan Yaponiya xalq ta'limi ko'zlangan maqsadga erishdi. Bugun butun dunyo Yaponiya ta'lim sohasida ko'pchilik rivojlangan davlatlardan oldinda ekanini tan oladi va ularning o'zlari ham hozirgi vaqtda o'rnak olishga astoydil kirishganlar.

Hozirda yaponlar biron bir sohada kimgadir yetib olishmagan bo'lsa, demak, ular bunga intilmagan. Bu, xususan, maktablarni kompyuterlar bilan jihozlashga taalluqlidir. Yaponiya bunga shoshilmayapti, chunki ular insonni tarbiyalashda mashina yapon an'alariga ko'ra talabalar uchun yuksak axloqiy shaxs namunasi bo'lgan tirik o'qituvchining o'rnini bosa olmaydi, deb hisoblashadi. Ya'ni, tarbiya ma'lumot uzatish sifatida emas, balki shaxsiy xususiyatlarni shakllantirish sifatida namoyon bo'lishi kerak deb hisoblaydilar. Yaponiyada xalq ta'limini modernizatsiya qilish zarurati 1970-yillardayoq sezilgan edi. 1971-yilda Markaziy ta'lim kengashi Yaponiya umumta'lim maktabini isloh qilish loyihasini ko'rib chiqish uchun tayyorladi va u umumxalq muhokamasiga qo'yildi.

Matematika va tabiiy fanlarga oid o'quv fanlari majmuasi ko'paytirildi. Xalqarolashtirish dasturini amalga oshirishda ilk qadamlar qo'yildi. Ilgari o'rta maktabda fakultativ fanlar qatoriga kiritilgan "Jahon tarixi" fanini majburiy o'rganish tizimi joriy etildi. Boshlang'ich sinflarda I va II sinf o'quvchilari uchun tabiatshunoslik va ijtimoiy fanlarni o'zida mujassam etgan yangi "Hayot tajribasi" fani kiritildi. To'liq o'rta maktab uchun o'quv fanlari majmuasi o'zgarmadi, lekin majburiy fanlar va tanlov fanlarini o'rganishga ajratilgan soatlar nisbati o'zgardi. Ushbu qadam individual o'quv rejalarining o'zgaruvchanligini oshirishga yordam berdi, talabalar o'zlarining moyilligiga qarab, ko'proq o'qish vaqtini gumanitar yoki tabiiy fanlar, jismoniy tarbiya yoki chet tiliga bag'ishlash imkoniyatiga ega bo'ldilar. Matematika hamma uchun bir xil hajmda majburiy bo'lib qoladi. Xalqarolashtirish g'oyasiga muvofiq o'rta maktab o'quvchilariga ingliz tilini o'rgatish kuchaytirildi. Agar eski dastur bo'yicha ingliz tiliga yiliga 105-140 soat ajratilgan bo'lsa, endi bu vaqt 105-280 soatgacha oshirildi.

Amerika Qo'shma Shtatlari juda zich joylashgan. U jami 50 shtatdan iborat. AQSh ham ishlash uchun yaxshiroq va eng yaxshi mamlakat, chunki unda dunyodagi eng obro'li kompaniyalar mavjud. Agar kimdir AQShga joylashmoqchi bo'lsa, u o'z farzandlarining ta'limi haqida o'ylashi kerak. AQShdagi ta'lim dasturi dunyodagi eng yaxshi ta'lim dasturlaridan biri ekanligi ma'lum. AQSH maktablarida o'qish uslubi boshqa g'arb mamlakatlariga qaraganda biroz farq qiladi. Ular nazariy bilimga emas, balki amaliy bilimga ko'proq e'tibor berishadi. Shuningdek, dunyodagi eng nufuzli ta'lim tizimlaridan birida ta'lim olish sizni yorug'likda turishingizga yordam beradi. Shuningdek, AQSh talaba ta'limiga dunyoning istalgan davlatiga qaraganda ko'proq pul sarflaydi. Bu AQSh ta'lim tizimining eng yaxshilaridan biri bo'lishining sabablaridan biridir. Amerika Qo'shma Shtatlarida savodxonlik darajasi taxminan 99 foizni tashkil etadi. O'z fuqarolarini zarur boshlang'ich ma'lumotlarga ega bo'lishlari uchun birlashtirgan qonun tufayli. Ushbu davlat qonuni 6-8 yoshdan 16-18 yoshgacha bo'lgan har bir talabaning bilim olishiga majbur qiladi. Garchi bu maktabgacha ta'lim muassasalariga taalluqli bo'lmasa-da, har bir shtatda farqli o'laroq farq qiladi. Amerika Qo'shma Shtatlarida xususiy, davlat va uy maktablari mavjud. Qo'shma Shtatlardagi o'quvchilarning aksariyati (taxminan 87%) davlat yoki davlat maktablarida o'qiydi. O'quvchilarning boshqa qismi (taxminan 10%) xususiy maktablarga, qolganlari esa uy maktablariga borishadi. Amerika Qo'shma shtatlarida ta'lim tizimining tuzilishi quyidagicha:

- 1) bolalar 3 yoshdan 5 yoshgacha tarbiyalanadigan maktabgacha tarbiya muassasalari;

2) 1-8- sinflargacha bolgan boshlang'ich maktablar (bunday maktablarda 6 yoshdan 13 yoshgacha o'qiydilar);

3) 9-12-sinflardan iborat o'rta maktablar (bu maktablarda 14 -17 yoshgacha bolgan bolalar ta'lim oladilar). U quyi va yuqori bosqichdan iborat.

4) Amerika Qo'shma Shtatlarida navbatdagi ta'lim bosqichi oliy ta'lim bo'lib, u 2 yoki 4 yil o'qitiladigan kollejlar hamda dorilfununlar va boshqa oliy o'quv yurtlari tarkibida tashkil etilgan aspirantura yoki doktoranturalardir.

AQShdagi maktablar

- Bolalar 5 yoki 6 yoshdan maktabga borishni boshlashadi va 17 yoki 18 yoshda tugatishadi.
- Talaba uzaytirilgan ta'lim yoki darsning sustligi sababli darsni takrorlashiga to'g'ri keladi, ammo bu juda kam.

- Hammasi bo'lib 12 yillik o'qish.

- Boshlang'ich (boshlang'ich) maktabda 1 dan 5 gacha sinflar mavjud. • Kichik o'rta yoki o'rta maktab 6-8-sinflarni murosaga keltiradi.

- O'rta maktabda 9 dan 12 gacha sinflar mavjud.

Qo'shma Shtatlardagi barcha bolalar uchun majburiy ta'lim. Maktabga qatnaydigan yosh chegarasi har xil davlatda farq qiladi. Ba'zi shtatlarda, o'quvchilar 14–17 yosh orasidagi ota-onalarning ruxsati bilan maktabni tark etishlari mumkin. Biroq, boshqa o'quvchilar 18 yoshga qadar maktabda qolishlari kerak. Xalq ta'limi odatda bolalar bog'chasidan 12-sinfgacha (K-12) bepul. Aksariyat ota-onalar farzandlarini davlat yoki xususiy muassasaga yuborishadi. Davlat statistikasiga ko'ra, o'quvchilarning o'ndan bir qismi xususiy maktablarda o'qigan. O'quvchilarning taxminan 85 foizi davlat maktablarida o'qiydi. Xususiy maktablar o'z o'quv dasturlarini belgilashda odatda bepul. Mustaqil mintaqaviy akkreditatsiya organlari orqali mavjud, ammo ba'zi davlat qoidalari qo'llanilishi mumkin. 1. Yillik byudjet (2016-2017 yillar): 1.3 trln. AQSh dollari (YaIMning 7.2%) (davlat va xususiy, barcha darajalar) 2. Erkaklar va ayollarning savodxonlik darajasi: 100% 3. O'qish darajasi (o'rta va diplomdan keyingi): 91% va 46% 4. Asosiy til: ingliz tili. Boshlang'ich maktabgacha AQShda bola tarbiyasi odatda 5 yoshdan 6 yoshgacha bo'ladi. Maktabgacha tarbiya bolalar bog'chasi maktablari deb nomlanadi. O'rta maxsus ta'lim O'rta maktab o'rta maktab yoki o'rta maktabga tegishli. O'rta o'rta maktab odatda o'n bir yoshdan o'n ikki yoshgacha boshlanadi va uch yil davom etadi. O'rta maktab oltinchi sinfdan sakkizinchi sinfgacha boshlanadi. O'rta maktablarda o'qitishning bunday turi AQShda ham bepul. Oliy maktab ta'limning eng zarur qismidir. Bu talabaning o'zi xohlagan kasbni tanlash bosqichini belgilaydi. O'rta maktab odatda o'n to'rt yoki o'n besh yoshda boshlanadi va taxminan o'n sakkiz yoshda tugaydi. O'rta maktablar o'quvchilarga asosiy fanlarni tanlash imkonini beradi. Bu erdagi o'rta maktab ko'pincha bitiruv yoki kollejga tegishli. Ushbu bosqich talabalarni kollejlarda yoki universitetlarda tegishli fanlarni o'rganishga majbur qiladi. Shuningdek, talabalar kollej yoki universitetni tugatgandan keyin ham magistr'larga yo'l olishlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Йўлдошев М. Раҳбарлик психологиясида ахлоқ. – Т., 2010. – 62 б.
2. Майерс Д. Социальная психология. 7-изд. – СПб., 2005. – 206 с.
3. Bantin V. Bu qanday maktab va kelajak: Yaponiyada ta'lim // Znamya Yunosti.- 2012 yil - 3-son.
4. Bok M. Yapon maktabining muammolari va qiyinchiliklari // Xalq ta'limi. - 2005. - 4-son
5. Жўраев Т.С. Менежмент ва маркетинг психологияси. Термиз. – 2011 й. – 84 б.
6. Мўминов Н.А. Раҳбарлик қобиляти ва бошқарув малакалари. Т. 2001. –168 б.